

Hosszú tartam^{*}

A szabadságvesztés egyes elméleti kérdéseiről

Kiindulásként kikerülhetetlenül arra a kérdésre kell választ adni, vajon mi értendő hosszú tartamú szabadságvesztésen, a hosszú tartamnak mi a jelentéstartalma. Ezzel a kérdésfeltevessel, főként pedig a válasszal mind a nemzetközi, mind a hazai szakirodalomban igen ritkán lehet találkozni. A hosszú tartamra fogva tartottak kezeléséről szóló 1976-ból származó 2. Európa tanácsi miniszteri bizottsági határozat, továbbá a veszélyes fogvatartottak kezeléséről és fogva tartásáról szóló 1982-ből származó, ugyancsak Európa tanácsi ajánlás sem írja körül, nemhogy meghatározná a hosszú tartam fogalmát. Megítélés szerint e kérdéskörrel összefüggésben különbséget kell tenni a szabadságvesztéssel történő törvényi fenyegetés, a bírósági büntetéskiszabás és annak tényleges végrehajtása között.

Jelentéstartalom

A törvényi büntetéssel fenyegetés tekintetében európai kitekintés alapján az állapítható meg, hogy az egyes államok általában egységes szabadságvesztésről adnak szabályozást, még ha ez alól vannak is kivételek, mint ahogy pl. a svájci Btk. nem szabadságvesztésről, hanem fegyházbüntetésről, börtönbüntetésről és fegyházbün-

tésről rendelkezik, a holland Btk. pedig börtönbüntetésről és fegyházbüntetésről.

Az időben meghatározott szabadságvesztés tartamára vonatkozó törvényi szabályozás *generális minimuma* többnyire egy nap és egy hónap között mozog. Egy nap az alsó határ pl. az osztrák, a holland, de a magyar büntetőjogban is. A dánoknál 7 nap, a svédekéknél, a finneknél 14 nap, míg a németeknél egy hónap a szabadságvesztés általános törvényi minimuma.

Külföldön

A határozott tartamú szabadságvesztés törvényben biztosított *maximális tartama* több országban 20 év. Az előbbi megállapítás irányadó pl. az osztrák Btk. szabályozásra, a svájci fegyházbüntetésre, az új szlovén Btk. rendelkezésére. A jellemzőnek tekinthető 20 évtől lefelé és felfelé is vannak azonban eltérések az egyes országok törvényi rendelkezéseiben. A svédekéknél a börtönbüntetés felső határa általában 10 év, de halmazati büntetés, illetve egyéb feltételek esetében maximum 16 évi szabadságvesztés szabható ki. A németeknél a felső határ – összbüntetés esetében is – 15 év. Többnyire az életfogytig tartó szabadságvesztést nem ismerő országok 20 év fölötti tartamot tesznek lehetővé, mint pl. 21

* A 18–44. oldalakon közölt öt előadás A hosszúidőre elítéltek kezeléséről 1995. szeptember 26–27-én Szegeden megtartott nemzetközi konferencián hangzott el. (Szerkesztett, rövidített változatok.)

év maximummal a norvég büntetőjog, 25 évi szabadságvesztés lehetséges a lengyeleknél, 30 év a maximum a spanyol büntetőjogban. Az új francia Btk. 131/1. cikke értelmében az ún. réclusion criminelle szólhat életfogytig, vagy 30 évig vagy akár azt meghaladó tartamig, vagy 20 évig, vagy ezt meghaladó tartamig, vagy 15 évig. E szabályozással összhangban a franciák pl. a szándékos emberölés alapesetét ezentúl 30 évi réclusion criminelle-lel rendelik büntetni, míg az emberölés minősített esetekben szabható ki az életfogytig tartó büntetési változat.

A hatályos magyar büntetőjogban a határozott ideig tartó szabadságvesztés-büntetés felső határa 15 év, halmazati vagy összbüntetés esetén 20 év. A rendőrségről szóló 1994. évi új törvényünk értelmezi a „súlyos bűncselekmény” fogalmát. E szerint az a bűntett értendő alatta, amelyet a törvény 5 évi, vagy ennél súlyosabb szabadságvesztéssel fenyeget.

A határozott tartamú szabadságvesztéstől megkülönböztetendő az *életfogytig tartó szabadságvesztés*. A halálbüntetés eltörlése mellett az életfogytig tartó szabadságvesztés törvényi szabályozása jellemző a nyugat-európai országok nagy többségére, mint pl. az angol, a francia, a holland, a német, az olasz, az osztrák, a svájci, a svéd büntetőjogra. Ugyanakkor pl. a portugál, a spanyol vagy a norvég büntetőjogban, legújabbban pedig az új szlovén Btk.-ban csak határozott idejű szabadságvesztési rendszer érvényesül, nélkülözve a halálbüntetést és az életfogytig tartó szabadságvesztést.

A büntetés kiszabása tekintetében a szabadságvesztésnek, különösen végrehajtandó változatának az aránya igényel fokozott figyelmet. A végrehajtandó szabad-

ságvesztés alkalmazási gyakorisága az összes büntetőjogi elítélésen belül jelentősen *visszaesett a németeknél*. Ez az arány az 1980-as évek végétől 6% alá került, 1991-ben 5,3% volt, ugyanebben az évben a feltételes szabadságvesztés aránya pedig 11% körül mozgott, vagyis a szabadságvesztés együttes részesedése 17% körüli. Az *osztrákoknál* a szabadságvesztés aránya mintegy 28%, de 1990-től kezdődően a végrehajtandó szabadságvesztés aránya 10% alá (1991-ben 8,6% 1992-ben 8,9%) esett. Ha azonban az 1987. évi reformtörvény nyomán bevezetett ún. részbeni feltételes szabadságvesztés arányát (1991-ben 2%, 1992-ben 2,2%) is figyelembe vesszük, akkor a végrehajtandó szabadságvesztés összes részesedése 11% körül mozog. A hollandoknál a börtönbüntetés aránya 32-36% körüli. Ezen belül a végrehajtandó változat kb. 10%-ot tesz ki (1990-ben 10,2%), a részben végrehajtandó börtönbüntetés aránya pedig 5% körüli (1990-ben 4,7%). A fogházbüntetés részesedése szinte teljesen elhanyagolható (1990-ben 0,1%). A *svédeknel* a börtönbüntetés aránya attól függően változik, hogy a bírósági büntetés-kiszabás adatait vesszük-e figyelembe, vagy valamennyi jogalkalmazó szerv büntetés-alkalmazását. A bíróságok által kiszabott börtönbüntetés aránya a svédeknel 20% körüli. Amennyiben pedig a rendőrség, az ügyészség, a bíróság együttes büntetés-kiszabási adatait vesszük alapul, úgy a börtönbüntetés aránya 4-5% körül mozog. *Svájcban* a szabadságvesztés-büntetés aránya nagyon magas (1991-ben 68,9%), ezen belül a végrehajtandó változat részesedése általában 18% körüli. A *cseheknel* a végrehajtandó szabadságvesztés gyakorisága az 1990-es évek elején 32% körül mozgott.

Hazánkban

A magyar bíróságok az utóbbi években csökkenő mértékben alkalmaztak végrehajtandó szabadságvesztést: 1992-ben 17,2%, 1993-ban 14,9% volt ez az arány. A kiszabott szabadságvesztésen belül hazánkban az egy évig terjedő tartam az utóbbi másfél évtizedben mindig meghaladta a 70%-ot, 1993-ban ez az arány 75,2%, míg az 5 év fölötti részesedés 1,7% volt.

Külön vizsgálendő a kiszabott szabadságvesztés *tényleges végrehajtási időtartamának* az alakulása. A kiszabott ítélet szerint a magyarországi elítéltek összetétele 1994 december végén a következő képet mutatta:

1 hónapig	8 fő	(0,089%)
1–6 hónapig	540 fő	(6,03%)
6 hónaptól 1 évig	853 fő	(9,53%)
1–2 évig	1506 fő	(16,83%)
2–5 évig	3450 fő	(38,57%)
5–10 évig	1871 fő	(20,91%)
10 év felett	556 fő	(6,21%)
életfogytiglan	160 fő	(1,78 %)
Összesen:	8944 fő	

Az adatokból megállapíthatóan az elítéltek 15,6%-a büntetését 1 évig terjedően, míg az elítéltek több mint 2/3-a (67,5%) két év fölötti büntetését tölti. Az elítélteknek több mint a fele (51,4%) 3 év fölötti tartamot, az elítéltek 8%-a pedig 10 év fölötti tartamú büntetését tölti, ide értve az életfogytig tartó szabadságvesztést is. Vagyis a magyar bíróságok a szabadságvesztés kiszabása során az egy évig terjedő szabadságvesztés-büntetéseket 70% fölötti arányban, 1993-ban 75,2%-ban, s az öt év fölötti tartamot pedig csak 1,7%-ban alkalmazták. Ez az arány jellemző az 1994. évre is. Ezzel szemben a *tényleges végrehajtási időtartamok* lényegesen eltérnek a kiszabási tartamoktól. Az eltérés a kiszabási (tartam-idő-

sor) és végrehajtási (állapot-idősor) tartam között természetesen szükségképpen, csupán az eltérés ilyen aránya lehet kérdéses.

A kiinduló kérdésre a választ akként tudnám tehát összegezni, hogy megítélésem szerint a *tényleges végrehajtás* során az 5 évi vagy az azt meghaladó idő tekinthető hosszú tartamúnak, amely hazánkban 1994-ben 2587 főt, vagyis az elítéltek 29%-át érintette. Az 5 éves határt támaszthatja alá egyrészt a hatályos magyar Bv. kódex 29. § (1) bekezdésének szabályozása az átmeneti csoportba kerülésről. Tehát az, hogy az elítéltek legalább 5 évi szabadságvesztés kitöltését követően helyezhetők két évvel a várható szabadulásuk előtt a társadalmi beilleszkedés elősegítését hatásosabban szolgáló átmeneti csoportba. Másrészt nyilván az minősíthető egy adott országban hosszú tartamú büntetésnek, ami az átlagos végrehajtási időtartamot meghaladja, ez utóbbi pedig nálunk 3 és 4 év között mozog.

Az általánosan – nemzetközi szinten is – elfogadott nézet szerint a rövid tartam 6 hónapig terjed. Így a 6 hónap fölötti és az 5 évet el nem érő időtartamot minősítem hosszabbnak. Ettől az általam képviselt felfogástól természetesen akadnak eltérő megítélések. Így pl. a svédekéknél, a hollandoknál, a svájciaknál már az 5 év alatti, a 4 évi tartamot igen hosszúnak minősítik. Több kelet-európai országban pedig feltehetően az 5 év fölötti időtartamot tekintik csak igazából hosszúnak.

Alkotmányszerűség

Hazánkban mostanáig még nem, de néhány külföldi országban az életfogytig tartó szabadságvesztés mint a hosszú tartamú büntetés speciális változatának az alkotmányszerűsége vizsgálat tárgya volt, és különböző okokból már kétségbe is vonták, bár eddig kevés sikerrel.

Olaszországban a legsúlyosabb büntetési formának az olasz alkotmány 27. cikk (3) bekezdésével való összeegyeztethetőségét – amely alkotmányi rendelkezés a büntetések esetében a humanitás elvét és a nevelő célt írja elő – az alkotmánybíróság 1974. november 22-i döntésében igenlően döntötte el. A generális prevenció, a bűncselekmények megelőzése és a társadalom védelme ugyanis nem kevésbé elismert büntetési célok, mint az elítélt nevelése és szándékolt visszailleszkedése a társadalomba. Hivatkozott az alkotmánybíróság a feltételes szabadon bocsátás jogintézményének szükségességére, amely az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt személy számára is reményt nyújt, jóllehet e büntetési formánál a minimálisan eltöltendő idő – viszonyítva a többi nyugati ország szabályozásához – az olaszoknál kirívóan magas: 26 év.

A németeknél a szövetségi alkotmánybíróság 1977. június 21-i határozatában – a gyilkosság elkövetőivel szemben – megerősítette az életfogytig tartó szabadságvesztés alkotmányszerűségét, viszont az alkalmazásához meghatározott irányelvek betartását írta elő. Így a szövetségi alkotmánybíróság úgy nyilatkozott, hogy ezen legsúlyosabb büntetésnek ténylegesen az élet végéig történő végrehajtása nem teljesen megengedhető. Az emberi méltóság tiszteletének parancsa kiváltképp a kegyetlen, embertelen és lealacsonyító büntetések alkalmazásának a tilalmát jelenti. A bűnelkövető – az alkotmányjogilag védett értékek megsértéseként – nem lehet a bűncselekmények elleni küzdelem pusztá tárgya. A legsúlyosabb büntetésnek az emberi méltóságnak megfelelő végrehajtása viszont csak akkor biztosított, ha az elítélt elvi, de konkrét és alapjaiban is realizálható

reménnyel rendelkezik szabadságának egy későbbi időpontban történő visszanyerésére. Az emberi méltóság lényegét hátrányosan érinti, ha az elítélt személyisége fejlődésének, a végrehajtás során tanúsított magatartásának figyelmen kívül hagyásával minden reményét fel kellene adnia szabadsága visszaszerzésére.

Megítélésem szerint hazánkban is irányadó lehet az előbb ismertetett német szövetségi alkotmánybírósági döntés. Vagyis az életfogytig tartó szabadságvesztés mint legsúlyosabb büntetési forma alkotmányszerűsége igazából és meggyőzően nem vonható kétségbe, de az alkotmányunkban alapvető emberi jogként biztosított *emberi méltóság* követelményével ellenkezne, ha az életfogytig tartó szabadságvesztésre elítéltet – személyiségének, magatartásának alakulására való tekintet nélkül – eleve kizárnák a feltételes szabadon bocsátás lehetőségéből, így az ilyen elítéltet az eljárás, illetve a végrehajtás pusztá tárgyaként kezelnék. Nem csupán elvi, alkotmányjogi, hanem praktikus okokból is elvetendő egy ilyen megoldás, hiszen egy, a végrehajtás kezdetétől minden remény nélküli elítélt a társai és főként a végrehajtási személyzet számára kezelhetetlen személy lenne, s fölöttébb nagy biztonsági kockázatot jelentene.

Magyar szabályozás

Az életfogytig tartó szabadságvesztés a hatályos magyar büntetőjogban sohasem abszolút, hanem mindig *vagylagos* büntetés a 10 évtől 15 évig, illetve három esetben az 5 évtől 15 évi szabadságvesztés mellett. A Btk. 165. §-át nem számítva, az életfogytig tartó szabadságvesztéssel fenyegetett

22 bűncselekmény közül gyakorlati jelentősége csupán a szándékos emberölés minősített eseteinek van, vagyis csak e bűntett miatt alkalmazzák a magyar bíróságok ezt a legsúlyosabb büntetési formát. Az 1980 és 1993 közötti tizennégy éves időszakban az életfogytig tartó szabadságvesztést hazánkban összesen 135 esetben alkalmazták, így az évenkénti átlagos elrendelési gyakoriság az elmúlt több mint egy évtized során 9,6; az utóbbi öt évben pedig csak 6,2.

Ami pedig az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetésüket töltő elítéltek számarányát illeti, erre vonatkozóan nem igen található hivatalosan publikált adat hazánkban. (Kívánatos lenne egy rendszeresen megjelenő, publikus statisztikai kiadvány a büntetés-végrehajtás fontosabb adatairól, hasonlóan a bűnüldözésre, a bírósági büntetéskiszabásra vonatkozó tájékoztatókhoz.) A legfrissebb információ szerint – 1995 szeptemberében – az országban összesen 160 fő (159 férfi és egy nő) töltötte, illetve tölti jogerős életfogytig tartó büntetését.

A végrehajtás tartalmi vonatkozásait illetően kiindulásként rögzíthető, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztést a legszigorúbb végrehajtási fokozatban, fegyházban kell végrehajtani (Btk. 42. § (1) bek.). A Bv. kódex 26. §-a rögzíti a fegyházra irányadó általános szabályokat.

Az 1993. évi XXXII. törvény értelmében *rövid tartamú eltávozás* a fegyházban büntetését töltő elítéltnak is adható jutalomként, amely eltávozásnak a tartama évente legfeljebb öt nap lehet (Bv. tvr. 41. §). Továbbá kimaradás is engedélyezhető, ha az illető a fegyházban legalább a büntetés tartamának a felét kitöltötte, de a kimaradás tartama a 24 órát nem haladhatja meg (Bv. tvr. 41/A §). Ez utóbbi szabályozás kapcsán kérdés, vajon a

kimaradás egyáltalán megilleti-e az életfogytig tartó szabadságvesztésre elítélteket, és amennyiben igen, akkor milyen formában? Vagyis az életfogytig tartó szabadságvesztésnél a büntetés tartamának a fele megállapítható-e, illetve ha igen, hogyan. E tekintetben mindenképp célszerű lenne a törvényi szabályozás pontosítása és egyértelművé tétele. Megítélésem szerint a kimaradásra vonatkozó rendelkezés az életfogytig tartó elítélti körben úgy is értelmezhető, hogy a büntetés fele kitétel alatt a feltételes szabadságra bocsátáshoz szükséges, a bíróság által megállapított minimálisan letöltendő idő fele értendő (pl. ahol 20 év a meghatározott minimálisan letöltendő idő, ott 10 év után nyílhatna meg a kimaradás lehetősége.) Az előbbi megoldástól lényegesen szigorúbb irányba tért el a hazai gyakorlat, azaz csak az átmeneti csoportban a feltételes szabadon bocsátás előtti utolsó két évben nyílik meg az a lehetőség, hogy az életfogytiglani elítélte jutalomként kimaradásban részesüljön.

Az életfogytiglani elítélte csoport fogva tartása során – a különböző vizsgálati eredmények alapján – általában három fázis különíthető el, aminek mindenkori tartama és egymástól történő időbeli elhatárolása nem tekinthető egységesnek. Az első fázis a befogadástól az első 3 évig tart, míg a harmadik fázis 8-10 év letöltése után kezdődik. Az említett három fázisú folyamatot az elítélte személyisége, magatartása, a bűncselekményhez, illetve az ítélethez fűződő viszonya, a végrehajtási hozzáállása, az elbocsátás utáni jövőképe, perspektívája határozhatja meg elősorsban. Az *első fázisban* az elítélte az elkövetett bűncselekmény és az életfogytiglani elítélés hatása alatt áll. Ebben a szakaszban az elítélte izgatott, indulatos, nemritkán depresszióra hajlamos és fegyelmi vétségeket

követ el. A második fázisban kezdődik meg a valóságtól való kitérés, ebben a fázisban gyakran nagyon jó munkateljesítményt nyújtanak az elítéltek. A harmadik fázisban intellektuális és érzelmi területen redukció, rezignáció, az energia csökkenése mutatható ki. Ekkor már az elkövetett bűntettet vagy elfelejtették, vagy önmagukban már feldolgozták, s a tett súlya lényegesen kisebbé vált. Ekkor a reszocializáció esélye, az elítéltek életre való alkalmassága csökken.

A hosszú tartamú (életfogytig tartó) szabadságvesztés személyiség-károsító hatásával kapcsolatban a különböző vizsgálatok gyakran eltérő eredményre jutottak. E téren a kiinduló kérdés, hogy a személyiségben mutatkozó zavarok már a végrehajtás előtt eleve adottak voltak-e, avagy a fogva tartás hatására alakultak ki. Ezzel kapcsolatban személyes benyomásom az, hogy a 10 évet meghaladó szabadságelvonás a szabadulás bizonytalanságával egyetemben szinte szükségképpen bizonyos fokú személyiségkárosító hatással jár együtt.

Feltételes szabadon bocsátás

A határozott tartamú szabadságvesztés esetében a feltételes szabadon bocsátás időpontja a végrehajtási fokozatokhoz igazodik. Ennek megfelelően fegyházban a büntetésnek legalább négyötöd, börtönben háromnegyed, fogházban pedig legalább kétharmad részét kell kitölteni, minden esetben azonban legalább 30 napot. Szubjektív feltétel az elítéltnak a végrehajtás alatt tanúsított kifogástalan magatartása és erre figyelemmel az a feltételezés, hogy a büntetés célja további szabadságelvonás nélkül is elérhető. Ez a magyar szabályozás nemzetközi tekintetben igen szigorúnak minősíthető. A legtöbb or-

szágban a büntetési tartam felének, illetve legfeljebb kétharmadának kiállása után már lehetőség nyílik az elítélt elbocsátására. Kivánatos lenne hazai szabályozásunknak ezt a nemzetközi tendenciát jobban figyelembe venni és ennek megfelelő törvényi szabályozással csökkenteni a minimálisan letöltendő időtartam részarányát.

Az életfogytig tartó szabadságvesztés tekintetében az 1993. évi XVII. törvény megváltoztatta a korábbi szabályozást. A Btk. új 47/A §-a értelmében a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját – tizenöt és huszonöt év között – a bíróság az ítéletben határozza meg. E módosítás szerint a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontjának megállapításakor a bíróság nem prognózist készít arról, hogy az elítélt mikor válik érdemessé a feltételes szabadságra bocsátásra, hanem a bűncselekmény tárgyi súlyát, jellegét, elkövetési módját, a halmazatot mérlegelve rögzíti azt az időpontot, amelynek bekövetkezte után a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége egyáltalán vizsgálható.

Ha az elítéltet az életfogytig tartó szabadságvesztés végrehajtása alatt ítélik újabb szabadságvesztésre, az ítéelő bíróságnak lehetősége van arra, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésből a feltételes szabadság legkorábbi időpontját a 15 és 25 év közötti időtartamon belül elhalassza.

Az új szabályozás ellenére több nyitott kérdés maradt. Így például, ha az ítéelő bíróság a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját eleve 25 évben határozza meg, kérdés, mikor bocsátható szabadon az elítélt, ha a végrehajtás tartama alatt olyan bűncselekményt követ el, amely határozott ideig tartó szabadságvesztéssel büntetendő. E kérdésre a jelenlegi törvényi szabályozás nem ad választ, legfeljebb a későbbiekben a bv. bíró ve-

A szegedi vizsgálatról

heti figyelembe ezt a ténykörményt. A bv. bírónak az életfogytig tartó szabadságvesztésből történő feltételes szabadságra bocsátására vonatkozó szabályozása viszont nélkülözi a garanciális fontosságú *törvényi korlátot* (Bv. kódex 8. §). Vagyis míg az ítélő bíróság döntésénél – még határozott tartamú újbóli szabadságvesztésre ítélest követően is – a 25 év áthághatatlan felső határ, addig a bv. bíró ez irányú döntésénél nincs törvényi korlát. Tehát akár bűncselekmény elkövetése és büntetőbíróvási elítélés nélkül is az életfogytiglani elítéltet élete végéig sem bocsáthatja feltételes szabadságra, arra az általános rendelkezésre hivatkozva, hogy a büntetés célja – különösen a büntetés végrehajtása alatti magatartásra figyelemmel – további szabadság- elvonás nélkül nem érhető el.

Kérdés az is, hogy a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját a bíróság 15 és 25 év között milyen időtartamban (években, hónapokban vagy esetleg napokban) határozza meg. E kérdésre a választ várhatóan a bírói gyakorlat alakítja majd ki.

Az új törvényi rendelkezés egy esetben zárja ki a feltételes szabadságra bocsátást, ha ismétlen életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélik a már életfogytig tartó szabadságvesztésre elítélt személyt.

A Btk. 48. § (1) bekezdése értelmében az életfogytig tartó szabadságvesztés esetén a feltételes szabadság tartama 10 év. Az 1993. évi Btk.-módosítást követően is megfelelő törvényi szabályozás hiányában tisztázatlan kérdés volt, hogy mi lesz az életfogytig tartó szabadságvesztésre elítélt sorsa, ha feltételes szabadsága alatt elkövetett bűncselekmény miatt a bíróság a feltételes szabadságot megszünteti. Erre a kérdésre vonatkozik – ha nem is teljes pontosságú és megnyugtató szabályozással – az 1994. évi IX. számú törvény 1. §-a, azaz a Btk. 48/A §-a.

A szegedi végrehajtási intézetben elhelyezett életfogytig tartó szabadságvesztésre elítéltek körében felmérés kezdődött 1992-ben és folytatódott 1993-ban. A kérdőíves vizsgálat 159 életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetésre ítéltre és kontrollcsoportként 81 öt évet meghaladó hosszú tartamú szabadságvesztésre elítéltre terjedt ki, tehát összesen 240 fő vizsgálátára került sor. A kérdőív négy fejezetből, illetve 48 kérdésből állt. Az első fejezetben az elítéltre vonatkozó személyi adatok szerepeltek, a második fejezetben az elkövetett bűncselekménnyel és az ítélettel kapcsolatos; a harmadik fejezetben a sértette vonatkozó, míg a negyedik fejezetben a büntetés végrehajtásával kapcsolatos adatok voltak találhatóak.

A felvett kérdőíves adatok feldolgozása és összegzése számítógépes eljárásra épült. A kérdőívek kitöltését, az adatok felvételét az adott elítélt nevelője végezte, a rendelkezésre álló bírósági és egyéb hivatalos (pl. végrehajtási) adatok alapján.

A vizsgálat nyomán nyert adatok köréből az alábbiakat lehet kiemelni: A vizsgált elítéltek – egy kivétellel – *valamennyien magyar állampolgárok*. Az egy kivétel román állampolgárságú, az életfogytiglani elítéltek köréből. Az elítéltek *szüleinek foglalkozását* tekintve az életfogytiglanosok körében az apa foglalkozására jellemző az ipari, fizikai munkás, közel hasonló arányban a tsz-tagság. Az anya foglalkozása mind az életfogytiglanosok, mind a kontrollcsoport körében döntően háztartásbeli. A *testvérek száma* mindkét mintában a normál populációhoz képest lényegesen magasabb: az átlagos testvérszám az

életfogytiglanosok körében, 4,2, míg a kontrollcsoportnál 3,8. Mindkét csoportnál a szülői neveltetés jellemző. Mind a két mintában legnagyobb arányban a 8 általános iskolai végzettség fordul elő, de a normál lakossági átlaghoz képest magasabb arányúnak tekinthető a 8 osztályt nem végzettek száma: az életfogytiglanosok közel harmadának nincs meg a 8 osztálya, míg a kontrollcsoportnál közel az ötödének. Ezen belül *analfabétának* tekinthető az életfogytiglanosok körében 5,7%, míg a kontrollcsoportnál 1,2%. A 8 osztályt nem végzettek aránya viszont a végrehajtás során – a beiskoláztatások hatására – csökkent (30,9%-ról 14,5%-ra, illetve 19,7%-ról 12,3%-ra.)

A bűncselekmény elkövetésekor irányadó *családi állapot* tekintetében nincs kiugró vagy jellemző együttélési forma. A végrehajtás során viszont az egyedülállók számaránya észrevehetően megnövekedett, különösen a házastársakkal és az élettársakkal való kapcsolat szűnik meg az életfogytiglani elítéltek körében. A csökkenés a kontrollcsoportnál is megállapítható, de az aránya kisebb, és a házassági kapcsolat viszonylag stabilabb.

Szinte azonos arányban mind a két csoportnál legjellemzőbb a bűncselekmény elkövetésekor az 1-3 munkahely. Azonban számszerűen is kimutatható, hogy az életfogytiglani csoportnál az eddigi munkahelyek száma magasabb, mint a kontrollcsoportnál. Kiemelendő, hogy elég jelentősnek tekinthető arányt képviselnek mindkét csoportban azok, akik 7-nél több munkahellyel rendelkeznek. Mind a két csoportnál döntő mértékben kimutatható az *alkoholfogyasztás* ténye. Mind a két csoportnál túlsúlyban azon elítéltek vannak, akik korábban már büntetve voltak: 78,6% az élet-

fogytiglanosok körében és 76,5% a kontrollcsoportnál.

Az életfogytiglani mintában valamennyi elítélte a szándékos emberölés minősített esetét vagy eseteit valósította meg és ezért ítélték el őket. A kontrollcsoportba tartozók szélesebb körű bűncselekményi skálát valósítottak meg, de elsősorban erőszakos bűncselekményeket. Az elkövetés helye szerint leggyakrabban Budapest szerepelt, viszonylag magas arányt képvisel még Borsod és Hajdú megye. Érdekes módon a legtöbb bűnelkövetés az életfogytiglanosok körében március hónapban fordult elő, a legkevesebb pedig áprilisban. A kontrollcsoportra is ez a két hónap jellemző. Mindkét csoportra az egyedüli, önálló elkövetés jellemző, legnagyobb arányban közsgben követik el tettüket az életfogytiglanosok, míg a kontrollcsoportba tartozók a városban.

Mindkét csoportban az elkövetés alapvető motívuma a *nyereségvágy*, vagyis az anyagi javak jogellenes megszerzése, vagy legalábbis annak reménye. Mind a két mintánál az jellemző, hogy a bíróság enyhítő körülményt nemigen tudott megállapítani, többnyire csak súlyosbító körülményeket. Mindkét csoportbeliek alapvetően egy sértett sérelmére követték el tettüket, de 90 vagy ennél több sértett is előfordult. A bíróságok az esetek csekély százalékában állapították meg a sértettek közrehatását.

A vizsgálat felvételének idején az életfogytiglanosok köréből legrégebben 1974 óta töltötte 3 fő a büntetését, a kontrollcsoportnál pedig legrégebben 1979 óta.

A vizsgálat további eredményeinek bemutatása várhatóan a közeljövő feladata marad.